

رفتار حمایتی؛ مفاهیم مرتبط و انواع آن در منابع اسلامی

Jahangirzade@iki.ac.ir

Bashiri@iki.ac.ir

Saborised110@gmail.com

محمدرضا جهانگیرزاده قمی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی

ابوالقاسم بشیری گورتی / استادیار گروه روان‌شناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی

سیدهدای صبوری / کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی

پذیرش: ۹۹/۰۶/۱۶

دریافت: ۹۹/۰۲/۲۹

چکیده

از جمله رفتارهای بین فردی انسان، رفتار حمایتی است که سال‌ها روان‌شناسان اجتماعی پیرامون آن به تحقیق پرداخته‌اند. اما سؤال اینجاست اگر در منابع اسلامی بخواهیم پژوهشی درباره رفتار حمایتی انجام دهیم، با چه مفاهیمی باید سراغ آیات و روایات رفت؟ بنابراین هدف این پژوهش، دستیابی به مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی و انواع رفتار حمایتی در منابع اسلامی است. بدین منظور، با روش توصیفی - تحلیلی، با استفاده از تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی و مفاهیم اخلاق اسلامی در حیطه رفتارهای بین فردی به سراغ منابع اسلامی رفته و مفاهیمی را که حاوی چند قید از قیود تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی بودند، استخراج گردید که تعداد آنها به ۲۸ مفهوم رسید و ارتباط این مفاهیم با رفتار حمایتی براساس قیود تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی، تبیین گردید. سپس برای به دست آوردن روایی محتوا، از شاخص روایی محتوا CVI استفاده شد، برای این منظور، پرسشنامه‌ای که در آن قیود تعریف رفتار حمایتی، مفاهیم استخراج شده، تعاریف آنها و نوع ارتباطشان با رفتار حمایتی در روان‌شناسی، درج گردیده بود، تهیه و به ۷ کارشناس ارائه گردید. در نهایت با توجه به نظر کارشناسان، ۲۳ مفهوم ارتباطشان با رفتار حمایتی در روان‌شناسی تأیید گردید. براساس مفاهیم مورد تأیید کارشناسان، می‌توان گفت رفتار حمایتی به حمایت‌های مادی و غیرمادی تقسیم می‌شود و سپس حمایت‌های مادی به مالی و خدماتی و غیرمادی به عاطفی و شناختی تقسیم می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: رفتار حمایتی، منابع اسلامی، نوع دوستی، رفتار یاری‌گرانه.

مقدمه

از جمله رفتارهای انسان، «رفتار حمایتی» (prosocial behavior) است که در نقطه مقابل رفتار ضداجتماعی (Antisocial) است. راشتون (Rushton؛ ۱۹۸۰) معتقد است، رفتار حمایتی شامل هر عمل یاری‌گرانه با قطع نظر از انگیزه‌های یاری‌گر می‌شود (دیوید و همکاران، ۱۹۸۵، ص ۳۰۱). در تعریف دیگری که همان تعریف راشتون را با اضافه کردن دو قید دیگر ارائه داده است؛ رفتار حمایتی سود آشکاری برای فرد به همراه ندارد و ممکن است مستلزم ایثار از جانب یاری‌گر باشد (صلیبی، ۱۳۸۲، ص ۲۶۹). انگیزه رفتار حمایتی، بهبود شرایط دریافت‌کننده کمک است و نه انجام تعهدات شغلی که می‌تواند انگیزه خودخواهانه یا نوع‌دوستانه باشد (بیرهوف، ۱۳۸۷، ص ۲۳). عده‌ای دیگر از محققان معتقدند رفتار حمایتی روی دستگیری‌های داوطلبانه در حق دیگران متمرکز است (گاستوو، ۲۰۱۵، ص ۱؛ کریستفر، ۲۰۱۱، ص ۴۳۷). اصطلاحات «نوع‌دوستی» (Altruism) و «رفتار یاری‌گرانه» (Helping behavior) در معانی نزدیک به رفتار حمایتی به کار رفته است. وجه تمایز این واژگان ناشی از انگیزه‌هایی است که ورای این رفتارهای هدفمند نهفته است.

رفتار یاری‌گرانه واژه بسیار فراگیری است که تمام انواع حمایت‌هایی را که در رفتارهای متقابل افراد به چشم می‌خورد، دربر می‌گیرد، مثل رفتار فروشنده‌ای که خدمات می‌دهد (همان). در تعریف دیگری آمده که این نوع رفتارها عموماً در موقعیت‌هایی صورت می‌گیرد که مستلزم هیچ نوع ایثار و فداکاری اعم از واقعی یا بالقوه از سوی یاریگر نیست (صلیبی، ۱۳۸۲، ص ۲۶۹).

نوع‌دوستی محدودتر از رفتار حمایتی است و انگیزه یاری‌دهنده، همدلی و خود را به جای دیگران گذاردن است (بیرهوف، ۱۳۸۷، ص ۲۳). در تعریف دیگری نوع‌دوستی این‌گونه بیان شده است: رفتارهای داوطلبانه که در جهت یاری دیگران صورت گرفته است، در شرایطی که امید می‌باشد دست یافتن به هیچ پاداشی نباشد، مگر احساس انجام یک کار خوب (دیوید و همکاران، ۱۹۸۵، ص ۳۰۱). براساس تعاریف فوق، قیود تعاریف سه واژه رفتار حمایتی، رفتار یاری‌گرانه و نوع‌دوستی عبارتند از:

جدول ۱: قیود تعاریف سه واژه رفتار حمایتی، رفتار یاری‌گرانه و نوع‌دوستی

واژه	نوع اقدام به رفتار	انگیزه در رفتار	شرایط موقعیتی رفتار	هدف
رفتار حمایتی	داوطلبانه	اعم از نوع دوستی و خودمحموری (انگیزه در آن تعهدات شغلی نیست)	سود آشکاری برای یاری‌گر ندارد و ممکن است مستلزم ایثار باشد	یاری‌گری و بهبود وضعیت دیگران
رفتار یاری‌گری	می‌تواند داوطلبانه نباشد (مانند خدمات شغلی)	انگیزه می‌تواند تعهدات شغلی باشد	مستلزم هیچ نوع ایثار و فداکاری اعم از واقعی یا بالقوه از سوی یاری‌گر نیست	یاری‌گری و بهبود وضعیت دیگران
نوع‌دوستی	داوطلبانه	نوع دوستی	امیدی به دستیابی به پاداش نیست	یاری‌گری و بهبود وضعیت دیگران

در منابع روان‌شناسی، نقطه آغاز تحقیقات درباره رفتار حمایتی از اواسط دهه ۱۹۶۰ بر اثر بروز حادثه‌ای تأسف‌بار و تفکربرانگیز درباره زنی به نام کیتی جنوویس بود، وی وقتی صبح زود در ۱۳ مارس ۱۹۶۴ از سرکار خود به خانه برمی‌گشت مورد حمله مردی وارد به دست قرار گرفت، کشمکش‌ها بین این دو ۴۵ دقیقه به طول انجامید و با اینکه بعدها معلوم شد ۳۸ نفر از همسایگان ناظر این ماجرا بودند هیچ‌کس به یاری این قربانی نیامد و حتی زحمت خبر کردن پلیس را نیز به خود ندادند و سرانجام این زن بر اثر ضربات متعدد وارد کشته شد (بارون، ۱۳۸۹، ص ۵۵۹). از این پس تحقیقات در زمینه رفتار حمایتی گسترش یافت. پیرامون این حادثه و علل عدم واکنش ناظران، *دارلی و لاتانه* (۱۹۷۰) فرضیه پخش مسئولیت را مطرح کردند (همان، ص ۵۶۲). سازاکی و تاکاکو (۱۹۹۲) طی تحقیقاتی برخی عوامل مؤثر بر رفتار حمایتی را از قبیل همدلی، مهارت اجتماعی و برون‌گرایی را بررسی کردند و دریافتند که عوامل مذکور بر رفتار حمایتی اثر مثبت دارد. براساس نظر *واینر* (Weiner؛ ۱۹۸۰) شباهت قربانی به تماشاگر و اسناد

مورد تأیید کارشناسان باشد، حس کرد؛ به گونه‌ای که این مجموعه از مفاهیم پایه گردآوری داده‌ها (آیات و روایات) پیرامون پژوهش‌های اسلامی مرتبط با رفتار حمایتی قرار گیرد. بنابراین سؤالات پژوهشی این تحقیق این است در منابع اسلامی، چه تعداد مفهوم مرتبط با رفتار حمایتی می‌توان استخراج کرد؟ نوع ارتباط آنها با رفتار حمایتی چگونه است؟ آیا مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی محدود به ۱۰ مفهوم (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۳۳) مذکور است؟ و در نهایت براساس مفاهیم مورد تأیید کارشناسان بتوان تقسیم‌بندی را برای انواع رفتار حمایتی در منابع اسلامی ارائه کرد.

این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در این روش با توجه به قیود تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی و مفاهیم اخلاقی موجود در کتب اخلاق اسلامی (در قرآن و روایات) در حیطه روابط بین‌فردی، در آیات و روایات مفاهیمی را که حاوی چند قید از قیود تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی بودند، استخراج گردید و آنها را مفهوم‌شناسی کرده و ارتباطشان را با رفتار حمایتی مورد تحلیل قرار داده شده است. برای اطمینان بیشتر، در قالب یک پرسشنامه که حاوی مفاهیم، تعاریف آنها و ارتباط آنها با رفتار حمایتی بوده و در ابتدای پرسشنامه در قالب جدولی عناصر تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی نیز آورده شده بود و در نهایت از ۷ کارشناس خبره دین و روان‌شناسی یا علوم تربیتی خواسته شد میزان ارتباط مفاهیم پیشنهادی را با تعریف رفتار حمایتی را براساس یکی از چهار گزینه (کاملاً مرتبط، مرتبط اما نیاز به بازبینی، نیاز به بازبینی جدی، غیرمرتبط) مشخص کنند و در پایان بعد از جمع‌آوری نظریات با شاخص روایی محتوا CVI میزان توافق کارشناسان به دست آمد و در نهایت براساس مفاهیم مورد تأیید کارشناسان برای انواع رفتار حمایتی در اسلام تقسیم‌بندی ارائه گردید. سپس براساس مفاهیم مورد تأیید کارشناسان انواع رفتار حمایتی مشخص گردید.

۱. مبانی ارزش‌گذاری رفتار حمایتی در منابع اسلامی

براساس منابع اسلامی، هر رفتاری از جمله رفتار حمایتی ارزش ذاتی ندارد، بلکه زمانی ارزش می‌یابد که ملاک ارزش‌گذاری رفتار اخلاقی را داشته باشد و چون رفتار حمایتی به‌عنوان رفتار بین‌فردی محسوب می‌شود، باید ملاک‌های ارزش‌گذاری اخلاق اجتماعی را نیز داشته باشد.

تماشاگر می‌تواند در رفتار حمایتی مؤثر باشد. باتسون و تامسون (Batson & Thompson; ۲۰۰۱) معتقدند که وقتی فردی در موقعیت کمک‌کردن و کمک‌نکردن قرار بگیرد، سه انگیزه اصلی وجود دارد: نفع شخصی، کمال اخلاقی و ریاکاری اخلاقی و افراد را می‌توان به‌طور تقریبی برحسب اینکه کدام‌یک از این انگیزه‌ها را دارند مقوله‌بندی کرد (بارون و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۵۹۱ و ۵۹۲).

امروزه تحقیقات نسبتاً گسترده‌ای در زمینه رفتار حمایتی از نوع بررسی رابطه دو یا چندمتغیری که یک متغیر آن، رفتار حمایتی است، صورت گرفته است؛ مانند هویت، رفتار حمایتی و ارتباط نسلی در آلمان و کامرون در نوجوانان (هولگیر، ۲۰۱۱)، روابط تصور اجتماعی و رفتار حمایتی؛ زمینه شواهد از یک طرح مشوقی غیرخطی (نیکولا، ۲۰۱۰).

ازجمله تحقیقات صورت گرفته در منابع اسلامی پیرامون رفتار حمایتی می‌توان به مفاهیم استخراج‌شده (مؤاخات، مواسات، اغاثه الملهوف، تنفیس و تفرج عن‌المکروب، قضاء حاجة‌المومن، احسان، اعانه مظلوم، تواصل، تعاطف و صلۀ رحم) پیرامون رفتار حمایتی اشاره کرد (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۳۳) که ارتباط این مفاهیم را با رفتار حمایتی مشخص نکرده‌اند. تحقیقات دیگر پیرامون واژه ایثار است، گلی زواره قمشاهی (۱۳۸۲) به انواع ایثار و پیامدهای ترک آن در جامعه با استناد به متون دینی؛ الفقی (۱۴۰۳ق) به بررسی ایثار در سیره نبوی و مقام ایثارگران؛ قطبی و همکاران (۱۳۹۵) به تحلیل عناصر معنایی واژه اخلاقی ایثار در قرآن کریم پرداخته‌اند. بخش دیگری از تحقیقات مربوط به بخشش و عفو است، ایمانی فر و همکاران (۱۳۹۱) به بررسی مفهوم و انواع بخشش از دیدگاه روان‌شناسی و قرآن کریم؛ رحیمی و سلیمانی (۱۳۹۵) به نقش بخشش در پایداری زندگی اجتماعی؛ زمانی (۱۳۹۵) به بررسی جایگاه عفو در آموزه‌های دین و پیامدهای آن در زندگی فردی و اجتماعی افراد؛ لسانی فشارکی (۱۳۹۶) در بررسی‌های خود به مفاهیم عفو و صفح و قلمرو آنها در اسلام پرداخته‌اند، البته باید توجه داشت پژوهش‌های مذکور پیرامون ایثار، بخشش و عفو به‌طور مستقل از رفتار حمایتی و بدون عنایت به ارتباط یا عدم ارتباط این مفاهیم با رفتار حمایتی صورت گرفته‌اند.

با مرور اجمالی پیشینه تحقیق در خصوص رفتار حمایتی، می‌توان کمبود یک مجموعه‌ای از مفاهیم (در منابع اسلامی) مرتبط با رفتار حمایتی را که ارتباطشان با رفتار حمایتی تبیین شده باشد و

۱-۱. ملاک ارزش‌گذاری رفتار اخلاقی از دیدگاه اسلام

از منظر اسلام، کار اخلاقی و ارزشمند، کاری است که صرفاً برای تحصیل رضای خداوند انجام گیرد. رضای خداوند مراتبی دارد و انسان‌ها به صور گوناگون در جست‌وجوی رضای خدا هستند؛ گاهی رضای خداوند به لحاظ منشأ پاداش اخروی، گاهی منشأ نجات از عذاب اخروی و گاهی صرفاً رضای خداوند لحاظ می‌شود (مصباح، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۱۱۷). در چندین آیه به اهمیت جایگاه نیت اشاره شده است؛ مثلاً در آیه‌ای، کسانی که انفاقشان برای رضای خداوند نباشد، این انفاق را بی‌ثمر برای صاحبش برشمرده (بقره: ۲۶۴) و یا در آیه‌ای دیگر ثمره داشتن انفاق مشروط بر رضای الهی شده است (بقره: ۲۷۲).

۱-۲. ملاک‌های کلی ارزش‌گذاری اخلاق اجتماعی از دیدگاه اسلام

رفتار اجتماعی افراد در صورتی درست و ارزشمند است که از چهار اصل زیر پیروی کند (مصباح، ۱۳۷۸، ج ۳، ص ۳۹-۴۷):

- **اصل عدل:** عدل در اخلاق اسلامی؛ یعنی افراد به اندازه‌ای که بار خود را به دوش دیگران می‌نهند، بار دیگران را بردارند و به اندازه‌ای که به اجتماع نفع می‌رسانند، از آن بهره‌مند شوند.

- **اصل احسان:** اسلام در کنار اصل عدل، اصل احسان را مطرح کرده، که به موجب این اصل افرادی که قادر به کار نیستند و نمی‌توانند در جامعه نقشی ایفا کنند که در هر جامعه‌ای کم‌وبیش وجود دارند، لازم است افراد دیگر، بار زندگی اینها را به دوش کشند و بر جامعه لازم است زندگی این افراد را اداره کنند. خداوند در یک آیه به این دو اصل اشاره کرده، می‌فرماید: همانا خداوند امر به عدل و احسان می‌کند (نحل: ۹۰).

- **اصل تقدم مصالح معنوی بر منافع مادی:** در تزاخم بین تأمین مصالح مادی و تأمین مصالح معنوی باید چه کرد؟ دو اصل اول در این زمینه کارایی ندارند؛ بنابراین در اینجا اصل تقدم مصالح معنوی بر منافع مادی نیازمند است که از آیاتی همچون (نساء: ۱۴۱) و (منافقون: ۸) می‌توان استخراج کرد.

- **اصل رعایت اولویت:** براساس این اصل، سلسله‌مراتبی که در رابطه افراد وجود دارد، مقتضی حقوق و تکالیف مختلفی برای آنان خواهد بود. تکلیف افراد جامعه، کاملاً یکسان نیست. خداوند، آنجا که می‌فرماید: خویشاوندان بعضی از آنها در کتاب خدا نسبت به بعض دیگر اولویت دارند (أنفال: ۷۵)، اشاره به همین اصل رعایت اولویت در روابط اجتماعی دارد.

۲. مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی

در این بخش ابتدا به مفاهیمی که به‌طور نظری با رفتار حمایتی در ارتباطند که تعداد آنها ۲۸ مفهوم است و سپس به مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی از نظر کارشناسان پرداخته شده است. عناوین این مفاهیم، معانی آنها و نوع ارتباط آنها با رفتار حمایتی که براساس قیود تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی مشخص شده، بیان شده است:

۲-۱. اغاثة الملهوف

معناشناسی: اغاثه به معنای کمک کردن و یاری‌رساندن هنگام سختی است (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۴، ص ۴۰۱). الملهوف: کسی که به او ظلم شده (ابن سیده، ۱۴۲۶ق، ج ۱۲، ص ۲۰۸) یا مظلومی که طلب کمک می‌کند (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۵۳؛ زهری، ۱۴۲۱ق، ج ۶، ص ۱۶۳)؛ بنابراین، اغاثة الملهوف یعنی یاری‌رساندن به مظلوم است. نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲. عفو

معناشناسی: عفو به معنای بخشش است (زهری، ۱۴۲۱ق، ج ۳، ص ۱۴۶)، یا همان وصفی است که گفته می‌شود خداوند گناهان بندگان را محو می‌کند (همان، ص ۱۴۲)؛ بنابراین عفو یعنی بخشش و نادیده گرفتن بدی دیگران است. نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خود محوری است.

۲-۳. ایثار

معناشناسی: ایثار مقدم کردن شخصی بر خود است (جوهری، ۱۳۷۶ق، ج ۲، ص ۵۷۶) یا دیگری را به‌منزله خود دانستن در نفع رساندن و مقدم کردن غیر بر خود در رساندن منفعتی (تهانوی، ۱۹۹۶، ج ۲، ص ۱۶۶۸). نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۴. صله رحم

معناشناسی: صله‌رحم کنایه از احسان به نزدیکان نسبی است که با آنها با مهریانی برخورد کردن و باخبر شدن از احوالشان (ابن اثیر،

و مشکل او باز شد (حمیری، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۱۰۰، ق ۱۴۲۰، ج ۱۰، ص ۶۷۰۸؛ مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۹، ص ۱۸). التفرج: یعنی کشف شدن و زایل شدن؛ مثلاً غم یا مشکل کشف شد و زایل شد (حیدری، ۱۳۸۱، ص ۵۶۷).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۰. مؤاخات

معناشناسی: مؤاخات مترادف با واژه محالفه است (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۱۵۰)، المحالفة به عهد و پیمانی گفته می‌شود که بین چند نفر بسته می‌شود (حسین یوسف، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۶۳۸).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۱. مواسات

معناشناسی: مواسات یعنی شریک و سهیم کردن در زندگی و روزی است (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۱، ص ۵۲؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ص ۳۷). در حدیث آمده است: «مُوَاسَاةُ الْإِخْوَانِ» (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۹)؛ یعنی شریک و سهیم کردن برادران در زندگی و روزی یا مواسات یعنی یاری کردن است (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۹۷۲).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۲. قضاء حاجة المومن

معناشناسی: قضاء حاجة به معنای الاسعاف است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۴۱). الْأَسْعَافُ به معنای یاری کردن، نزدیک کردن و نائل کردن است (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۲، ص ۳۶۹؛ طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۷۲)؛ بنابراین قضاء حاجة المومن یعنی رساندن مؤمن به حاجتش است.
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۳. صفح

معناشناسی: صفح به معنای عفو است (صاحب، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۱۷۱) یا گذشتن از گناه و ترک مواخذة گناهکار به خاطر گناهش است (عسکری، ۱۴۰۰، ص ۲۳۲) یا درگذشتن و نکوهش نکردن که از معنی - عفو - رساتر است و لنا خداوند متعال فرمود: «فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ

۱۳۶۷، ج ۵، ص ۱۹۲) یا متضاد قطیعه، به معنای ترک نیکی و احسان به خانواده است.
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۵. تعاطف

معناشناسی: تَعَاظَفَ الْقَوْمُ یعنی آن قوم بر یکدیگر مهربان شدند (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۲۳۸) یا در حزن یکدیگر محزون‌اند و در شادی یکدیگر شادند (حیدری، ۱۳۸۱، ص ۵۰۶).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۶. تواصل

تواصل نقیض تقاطع است و تقاطع به معنای قطع کردن است (حمیری، ۱۴۲۰، ج ۸، ص ۵۵۶۳).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۷. اعانة المظلوم

معناشناسی: إعانة المظلوم یعنی یاری کردن مظلوم؛ یعنی منع کند از مظلوم ظلم را، اگر ظالمی موجود بود و اگر ظلمی شد یاری کند مظلوم را علیه ظالم (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۵، ص ۲۱۱؛ مهنا، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۲).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۸. احسان

معناشناسی: احسان ضد اسائه است (زهری، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۱۸۵). الاسائه به معنای ظلم کردن مثلاً وقتی گفته می‌شود: أساء الیه یعنی ظلمی شده به او (عسکری، ۱۴۰۰، ص ۱۹۴).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۹. تنفیس و تفرج عن المكروب

معناشناسی: التنفیس: مثلاً وقتی گفته می‌شود «تَنَفَّسَ عَنْهُ كَرْبَةً» یعنی گره

حقیقت وصل شماست؛ یعنی از خدا بترسید و بر امر خدا و رسولش اجتماع کنید (ازهری، ۱۴۲۱ق، ج ۱۵، ص ۳۴). در عبارت «اللَّهُمَّ أَصْلِحْ ذَاتَ الْبَيْنِ»؛ یعنی خداوند اصلاح که حالی را که در آن حال مسلمانان متحد می‌شوند (ابن‌سیده، ۱۴۲۱ق، ج ۱۰، ص ۹۲).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع‌دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۴. مدارات الناس

معناشناسی: مدارا کردن با مردم یعنی منع بین شدت و سستی و با نرمی برخورد کردن (جوهری، ۱۳۷۶ق، ج ۶، ص ۲۳۳۶) یا هم در خوش‌خلقی و هم در معاشرت با مردم صدق می‌کند و مدار کردن با مردم یعنی منع بین شدت و سستی و با نرمی برخورد کردن. بنابراین در حدیث «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ مُدَارَاةُ النَّاسِ» منظور از مدارا کردن با مردم یعنی با نرمی برخورد کردن و نیکو مصاحبت کردن با مردم تا منجر به جدای مردم از تو نشود (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۲۵۶).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، انگیزه اعم از نوع‌دوستی و خود محوری است.

۲-۱۵. هبه

معناشناسی: هبه بخششی است که بخششی در مقابل دین و به‌عنوان ثمن نیست و تفاوت آن با صدقه در این است که در صدقه گیرنده آن متضمن فقر است به خلاف هبه که الزاماً گیرنده آن فقیر نیست (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۶۳)، الاعطاء: یعنی اتصال یکشی با گیرنده آن و اقتضای تملیک ندارد؛ اما هبه اقتضای تملیک دارد. بنابراین وقتی گفته شود: «و هبته له» یعنی او را مالک کردم (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۶۲)، الهیه: ملک خودت را ملک دیگری قرار دهی بدون عوضی (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۸۵؛ حسین یوسف، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۱۳۶).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع‌دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۶. اصلاح ذات البین

معناشناسی: ذَاتُ الْبَيْنِ یعنی نسب، خویشاوندی، دوستی، پیوستگی در عبارت «سَعَى فِي إِصْلَاحِ ذَاتِ بَيْنِهِمْ»؛ یعنی در اصلاح و آشتی دادن آنها کوشید (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۲۰۰). اما قولُ اللَّهِ تعالی: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ» (انفال: ۱)، معنای ذَاتُ بَيْنِكُمْ،

۲-۱۷. انفاق

معناشناسی: انفاق یعنی هر عمل خیری که به وسیله آن می‌توان به خداوند تقرب جست (ازهری، ۱۴۲۱ق، ج ۱۵، ص ۱۳۷؛ مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۷۰) یا خارج کردن مال از ملک و تفاوت آن با اعطا در این است که در اعطا الزاماً اقتضا نمی‌کند که شیء عطاشده از ملک خارج شود (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۶۲)، الانفاق: یعنی جدا شدن و رفتن مال و در حقیقت انفاق ضد امساک و نگه داشتن است (حسین یوسف، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۲۴۰)، الاملاق: یعنی زیاده‌روی در انفاق مال به گونه‌ای که منجر به حاجت و تنگدستی شود (همان؛ فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۱۷۵)، انفاق در بخشش مال حرام صدق نمی‌کند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۶۶).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع‌دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۸. صدقه

معناشناسی: صدقه چیزی است که به‌وسیله آن انسان تصدیق می‌شود (ابن‌درید، ۱۹۸۸، ج ۲، ص ۱۱۴۹)، یا چیزی است که به‌وسیله آن تصدیق می‌شود مسکین بودن انسانی (صاحب، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۲۵۹؛ جوهری، ۱۳۷۶ق، ج ۴، ص ۱۵۰۷) یا هر چیزی که به خاطر خداوند عطا شود صدقه گفته می‌شود (ابن‌سیده، ۱۴۲۱ق، ج ۶، ص ۱۹۲)، در معنای صدقه گیرنده آن متضمن فقر است و با صدقه تصدیق می‌شود فقر او (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۶۳).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع‌دوستی و خودمحوری است.

۲-۱۹. سخاوت

معناشناسی: سخاوت یعنی جود و بخشش (جوهری، ۱۳۷۶ق، ج ۶

ص ۲۳۷۴) یا بخشندگی است (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۴۸۰).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۴. وقف

معناشناسی: وَقْف به معنی ایستادن و تَوَقُّف است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۴، ص ۴۷۹) یا یعنی دست کشیدن (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص ۲۲۳)، وقف در مالی فرض می‌شود که امکان انتفاع از آن با وجود عین مال باشد و منافع آن مال در جهت خیر و برای تقرب به خداوند متعال صرف شود (ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ص ۷۵)، وَقَفْتُ الدَّارَ یعنی خانه را در راه خدا وقف کردم (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۴، ص ۴۷۹)، هر مال موقوف مورد فروش و ارث واقع نمی‌شود (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۸، ص ۲۳۵).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۵. عیادت مریض

معناشناسی: عَادَ المَرِيضَ یعنی از بیمار عیادت کرد (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۸۴۳)، العِيَادَةُ یعنی زیارت، عاد المریض یعنی بیمار را زیارت کرد (حسین یوسف، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۲۸۹)، عیادت مریض به معنای برگشتن به سوی اوست برای استفسار از حال او (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۵، ص ۶۶).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۶. قرض

معناشناسی: قَرَضَهُ یعنی از او وام گرفت (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۱۱۳)، الْقَرْضُ: مالی که عطا شود به دیگری اما باید برگردانده شود (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۰، ص ۱۳۸؛ حسین یوسف، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۲۰۸)، در قرض سود و منفعتی برای قرض‌دهنده نیست (ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ص ۱۸۱). القرض یعنی از مال شخصی مقرداری اخذ شود تا بدل آن را برگرداند و این دین باقی است تا برگرداندن بدل مال، پس هر قرضی دین است، اما هر دینی قرض نیست؛ مثل مهریه زن (عسکری، ۱۴۰۰ق، ص ۱۶۶).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۰. مساوات

معناشناسی: مساوات مترادف است با مَكْفَاة (یعنی برابری و مقابله کردن در کار فلان) (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ج ۴، ص ۵۷)، مساوات به معنی برابری است (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۳، ص ۳۵۸).
نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۱. مجالست با مساکین و فقرا

معناشناسی: المجالسة همراه کسی نشستن و هم‌نشینی کردن است (حمیری، ۱۴۲۰ق، ج ۲، ص ۱۱۵۱) یا درآمیختن و همراهی کردن (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۵۹) یا هم‌نشینی کردن (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۲۸۷).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۲. امانت‌داری

معناشناسی: امانت نقیض آن خیانت است (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۸، ص ۳۸۹)، خیانت یعنی بی‌وفای و پیمان‌شکنی (بستانی، ۱۳۷۵، ص ۳۷۷)، خیانت یعنی با حق مخالفت کردن به وسیله نقض عهد و پیمان در خفاء (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۸، ص ۱۸۳)، مورد امانت می‌تواند مال باشد، یا شخصی باشد (همان، ص ۲۸).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۲-۲۳. امر به معروف و نهی از منکر

معناشناسی: معروف اسمی است که به هر فعلی که از نظر عقل و شرع حسن آن شناخته شده، اطلاق می‌شود و در مقابل معروف منکر است. همان‌گونه که در قول خداوند متعال: «تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (آل عمران: ۱۱۰)؛ یعنی امر می‌کنند به عملی که نیکو شمرده شده در شرع و عقول (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، ص ۳۷۵).

۲۷-۲. توجه به ایتمام

معناشناسی: یتیم به کسی اطلاق می‌شود که پدر و مادر وی هر دو فوت کرده باشند (زمخشری، ۱۹۷۹، ص ۷۱۲)، الیتیم: به بچه‌ای صغیری اطلاق می‌شود که پدرش فوت کرد و این اسم بر او اطلاق می‌شود تا اینکه فرد به بلوغ برسد (حمیری، ۱۴۲۰ق، ج ۱۱، ص ۷۳۳۲؛ این منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۲، ص ۶۴۶).

نوع ارتباط با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۳-۱. انواع رفتار حمایتی

پیرامون انواع رفتار حمایتی در منابع اسلامی، رفتار حمایتی را به حمایت‌های مالی و عاطفی تقسیم کرده‌اند (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۵۵-۳۵۲) که با توجه به مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی مورد تأیید کارشناسان می‌توان تقسیم‌بندی کامل‌تری را ارائه داد؛ به این ترتیب که حمایت‌ها را از منظر اسلام، به دو دسته حمایت‌های مادی و حمایت‌های غیرمادی تقسیم کرد و سپس حمایت‌های مادی و مالی و خدماتی و غیرمادی به عاطفی و شناختی تقسیم گردد.

۲۸-۲. عاریه

معناشناسی: عاریه مالی که تملک می‌شود، منفعت آن مجانی و بدون دریافت بدلی؛ و در شرع عاریه یعنی مباح کردن منفعت حلال مالی را به دیگران با باقی ماندن عین آن مال (ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ص ۲۶۸).

نوع ارتباط آن با رفتار حمایتی: داوطلبانه، هدف یاری‌گری، انگیزه اعم از نوع دوستی و خودمحوری است.

۳-۱. انواع رفتارهای حمایتی مادی

حمایت‌های مالی: تشریح انواع مالیات‌های واجب از زکات و خمس و وظایف حکومت در رسیدگی به امور نیازمندان مسلمان و حتی غیرمسلمانانی که در پناه حکومت اسلامی زندگی می‌کنند، در همین راستاست. در مورد اشکال مختلف حمایت‌های مالی، مثل صدقه، انفاق، هبه، وقف، عاریه، قرض و وصیت‌های مالی در آیات و روایات بسیار وجود دارد. به هر دلیلی که حکومت از تأمین عدالت اجتماعی در توزیع ثروت‌ها ناتوان باشد. اسلام احاد جامعه اسلامی را مخاطب قرار داده و به حمایت از یکدیگر می‌خواند و تک‌تک افراد را به پشتیبانی از نیازمندان مکلف می‌کند. اسلام به این موضوع به‌عنوان یک پدیده اقتصادی - اجتماعی صرف نمی‌نگرد؛ بلکه انسان را متوجه کمال انسانی خود می‌کند، و متوجه می‌کند که هدف خلقت انسان چیست (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۵۴-۳۵۲). در همین زمینه اسلام یادآوری می‌کند که هرآنچه از مال دنیا دارید خداوند در اختیار شما قرار داده؛ با تعابیر چون «وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ» (بقره: ۳) به آنها روزی دادیم یا «أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ» (بقره: ۲۵۴) به شما روزی دادیم. بنابراین اگر از آنها خواسته می‌شود که انفاق کنند، به این دلیل است که اموال آنان در حقیقت از آن آنها نیست؛ بلکه خداوند می‌فرماید: «وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْفِلِينَ فِيهِ» (حدید: ۷) از آنچه شما را در آن جانشین قرار دادیم، انفاق کنید، همچنین در اسلام برای انفاق شروطی تعیین شده؛ از جمله، «أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ» (بقره: ۲۶۷) انفاق باید از اموال پاکیزه باشد، «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ» (بقره: ۲۶۵) برای به‌دست آوردن رضای الهی باشد، «لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى» (بقره: ۲۶۴)، بدون منت و اذیت باشد.

به‌منظور اطمینان بیشتر نسبت به تعیین واژگان مرتبط با رفتار حمایتی بر پایه منابع اسلامی، واژگان ۲۸ گانه، معانی آنها و نوع ارتباطشان با رفتار حمایتی استخراج شده، در اختیار ۷ متخصص در حوزه علوم اسلامی و روان‌شناسی یا علوم تربیتی گذاشته شد، تا مورد ارزیابی قرار گیرد. در این مطالعه از متخصصان درخواست شد با توجه به قیود تعریف رفتار حمایتی در روان‌شناسی و نیز معانی ارائه‌شده از واژگان پیشنهادی و نوع ارتباط تعیین شده با رفتار حمایتی، میزان ارتباط آنها را با تعریف رفتار حمایتی (کاملاً مرتبط، مرتبط اما نیاز به بازبینی، نیاز به بازبینی جدی، غیرمرتبط) مشخص کنند. برای به دست آوردن میزان توافق کارشناسان و روایی محتوا از روش CVI برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده گردید؛ و در صورتی که CVI به‌دست‌آمده از ۷۹ درصد بالاتر باشد، میزان توافق و روایی محتوا مورد تأیید خواهد بود (حاجی‌زاده و اصغری، ۱۳۹۰).

از میان ۲۸ مفهوم پیشنهادی از نظر کارشناسان ۳۳ مفهوم نمره توافق بالای ۷۹ درصد را کسب کرده و ارتباطشان با رفتار حمایتی مورد تأیید قرار گرفت؛ و ۵ مفهوم (عفو، صفح، مداراة‌الناس، مساوات و مجالست با مساکین و فقرا) نمره توافق کمتر از ۷۹ درصد را کسب کرده و ارتباطشان با رفتار حمایتی رد شده است.

زندگی انسان‌ها، که می‌تواند برای شیوه زندگی افراد در دنیا تعیین کننده باشد. بنابراین مهم آن است که بتوان به شناخت درست دست یافت. اسلام نیز در راستای حمایت شناختی افرادی که به هر دلیلی واقعیت برای آنها مغفول مانده است، افراد را که خود از شناخت کافی برخوردارند را مکلف به این امر کرده است؛ مثلاً در آیه ۱۷ «لقمان»: «يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ» و از آن به عنوان امر به معروف و نهی از منکر یاد می‌کند و در طرف مقابل در آیه ۷ سوره «انبیاء»: «فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» کسانی را که از شناخت کافی برخوردار نیستند، امر به پرسش از اهل اطلاع فرموده است.

نتیجه‌گیری

تعداد مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی از منابع اسلامی استخراج گردیده و به تأیید ۷ کارشناس (خبره در دین و روان‌شناسی یا علوم تربیتی) رسید؛ ۲۳ مفهوم (اغاثة الملهوف، اعانة المظلوم، احسان، تنفیس و تفرج عن المكروب، قضا حاجة المومن، توجه به ایتام، ایثار، مؤاخات، هبه، صدقه، مواسات، انفاق، قرض، وقف، عاریه، سخاوت، اصلاح ذات‌البین، امانت‌داری، صلہ رحم، تواصل، عیادت مریض، تعاطف و امر به معروف و نهی از منکر) است.

براساس مفاهیم استخراج شده فوق، رفتار حمایتی را می‌توان به حمایت‌های مادی و غیرمادی که حمایت‌های مادی به مالی و خدماتی و حمایت‌های غیرمادی به عاطفی و شناختی تقسیم کرد. در جدول ۲ نوع حمایت هر یک از مفاهیم ۲۳ گانه فوق براساس تعاریف ارائه شده از آنها در بخش یافته‌ها و توجه به مصادیق غالبی آنها، مشخص شده است. البته امکان اینکه برخی از مفاهیم منحصر در یک نوع حمایت قرار داده شوند، نبود؛ زیرا مصادیق آنها چندین نوع حمایت را دربر می‌گیرد. جدول ۲: تعیین نوع حمایت مفاهیم ۲۳ گانه استخراج شده از منابع اسلامی

مفاهیم مرتبط با رفتار حمایتی		نوع رفتار حمایتی	
مشترک	مختص به هر نوع	مادی	غیرمادی
اغاثة الملهوف، اعانة المظلوم، احسان، تنفیس و تفرج عن المكروب، قضا حاجة المومن، توجه به ایتام، ایثار و مؤاخات	هبه، صدقه، مواسات، انفاق، قرض، وقف، عاریه، سخاوت	مالی	عاطفی شناختی
	اصلاح ذات‌البین، امانت‌داری	خدماتی	
احسان، تنفیس و تفرج عن المكروب، قضا حاجة المومن، توجه به ایتام	صله رحم، تواصل، عیادت مریض، تعاطف امر به معروف و نهی از منکر		

حمایت‌های خدماتی: حمایت‌های که الزاماً در آن نیاز به مصرف کردن مال و ثروت ندارد، مثلاً در آیه ۱۰ سوره «حجرات»: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» اصلاح روابط دیگران که به آن اصلاح ذات بین گفته می‌شود، مورد تأکید قرار گرفته است که از این دسته از حمایت‌ها محسوب می‌شود؛ یا امانت‌داری که یک از نشانگان شیعه واقعی معرفی شده است: «فَوَاللَّهِ مَا شِيعَتُنَا إِلَّا مَنْ اتَّقَى اللَّهَ وَ اطَّاعَهُ، وَ مَا كَانُوا يُعْرِفُونَ يَا جَابِرُ إِلَّا... وَ الْأَمَانَةَ» (کلینی، ۱۳۴۱، ج ۴، ص ۲۲۹).

۳-۲. انواع رفتارهای حمایتی غیرمادی

۳-۲-۱. حمایت‌های عاطفی

یکی دیگر از نیازهای اساسی انسان‌ها نیازهای عاطفی است. بسیاری از اختلالات و نارسایی‌های شخصیتی، خلقی و رفتاری می‌تواند ریشه در بی‌توجهی به این نیاز اساسی و کمبود آن دارد. در این میان دسته‌ای از انسان‌ها از منظر اسلام به علت سختی شرایطی که در آن واقع شده‌اند، عواطفشان جریحه‌دار یا در معرض آن قرار دارند، لذا نیاز به توجه عاطفی بیشتری دارند (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳۳۵). بر همین اساس، اسلام توصیه‌هایی در حق این گروه‌ها مبذول داشته است، همچون «تقوا الله فی الضعیفین: الیتیم و المرأة فان خیار کم خیار کم لاهله» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۶، ص ۲۶۹)؛ توصیه به رسیدگی به احوال ایتام، توصیه به مردان در مورد توجه به همسران خود، و توجه به عیادت بیماران. «امرنا رسول الله باتباع الجنائز و عیادة المریض» (همان، ج ۸۱، ص ۲۱۵)، و توجه ویژه به کهن سالان مخصوصاً والدین و خویشاوندان. «وقروا کبار کم و ارحموا صغار کم و صلوا ارحامکم و احفظوا علیه» (همان، ج ۹۶، ص ۳۵۷)، و حتی توصیه به عاطفه‌ورزی نسبت به یکدیگر به طور عمومی در جامعه مسلمین، باید صورت گیرد که این امر موجب می‌شود افراد در تعاملاتشان نسبت به یکدیگر با دل‌رحمی برخورد کنند. «و تعاطف بعضهم علی بعض حتی تکونوا کما امرکم الله عزوجل رحماء بینهم مترحمین» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۲، ص ۱۷۵).

۳-۲-۲. حمایت‌های شناختی

یکی از نیازهای اساسی دیگر انسان برای پیشبرد زندگی دنیوی و اخروی خود، شناخت است. شناخت نسبت به پل‌ها و موانع موجود بر سر راه

منابع.....

- ابن اثیر، مبارک بن محمد، ۱۳۶۷، *النهايه في غريب الحديث والاثر*، قم، اسماعیلیان.
- ابن درید، محمد بن حسن، ۱۹۸۸م، *جمهرة اللغة*، بیروت، دار العلم للملایین.
- ابن سیده، علی بن اسماعیل، ۱۴۲۱ق، *المحکم و المحيط الاعظم*، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- _____، ۱۴۲۶ق، *المخصص*، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- ابن فارس، احمد بن، ۱۴۰۴ق، *معجم مقاییس اللغة*، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت، دار صادر.
- ابوجیب، سعدی، ۱۴۰۸ق، *القاموس الفقهي لغة واصطلاحاً*، دمشق، دارالفکر.
- ازهری، محمد بن احمد، ۱۴۲۱ق، *تهذیب اللغة*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ایمانی فر، حمیدرضا و همکاران، ۱۳۹۱، «بخشش از دیدگاه روان شناسی و قرآن کریم»، *انسان پژوهی دینی*، ش ۲۷، ص ۱۵۵-۱۳۵.
- آذربایجانی، مسعود و همکاران، ۱۳۹۰، *روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی*، تهران، سمت.
- بارون، رابرت و همکاران، ۱۳۸۸، *روان شناسی اجتماعی*، ترجمه یوسف کریمی، تهران، روان.
- بستانی، فواد، ۱۳۷۵، *فرهنگ ابجدی*، تهران، اسلامی.
- بیرهوف، بی هانس ورنر، ۱۳۸۷، *رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روان شناسی اجتماعی*، ترجمه رضوان صادقی نژاد، تهران، گل آذین.
- تهانوی، محمدعلی، ۱۹۹۶م، *کشف اصطلاحات الفنون*، بیروت، مکتبه لبنان ناشرون.
- جوهری، اسماعیل بن حماد، ۱۳۷۶ق، *الصحاح*، بیروت، دارالعلم للملایین.
- حاجی زاده، ابراهیم و محمد اصغری، ۱۳۹۰، *روش های و تحلیل های آماری با نگاه به روش تحقیق در علوم زیستی و بهداشتی*، تهران، جهاد دانشگاهی.
- حسین یوسف، موسی، ۱۴۱۰ق، *الافصاح*، قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- حمیری، نشوان بن سعید، ۱۴۲۰ق، *شمس العلوم*، دمشق، دارالفکر.
- حیدری، محمد، ۱۳۸۱، *معجم الافعال المتداوله*، قم، مرکز العالمی للدراسات الاسلامیه.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۳۷۴، *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن*، تهران، مرتضوی.
- _____، ۱۴۱۲ق، *مفردات الفاظ قرآن*، بیروت، دار القلم.
- رحیمی، مرتضی و سمیه سلیمانی، ۱۳۹۵، «نقش عذرخواهی و بخشش در پایداری زندگی اجتماعی»، *پژوهش های اخلاقی*، ش ۲۶، ص ۷۰-۸۷.
- زمانی، فاطمه، ۱۳۹۵، «جایگاه عفو و صلح در آموزه های دینی»، *مطالعات ادبیات، عرفان، فلسفه*، ش ۲، ص ۲۶۷-۲۸۵.
- زمخشری، محمود بن عمر، ۱۹۷۹م، *اساس البلاغه*، بیروت، دار صادر.
- صاحب، اسماعیل بن عباد، ۱۴۱۴ق، *المحیط فی اللغة*، بیروت، عالم الکتب.
- صلیبی، ژاسنت، ۱۳۸۲، *فرهنگ توصیفی روان شناسی اجتماعی*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵، *مجمع البحرين*، تهران، مرتضوی.
- عسکری، حسن بن عبدالله، ۱۴۰۰ق، *الفروق فی اللغة*، بیروت، دار الافاق الجدیده.
- فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۰۹ق، *العین*، قم، هجرت.
- الفقی، محمدکامل، ۱۴۰۳ق، «خلق الایثار»، *منبر الاسلام*، ش ۱، ص ۲۸۱.
- قرشی، علی اکبر، ۱۳۷۱، *قاموس القرآن*، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
- قطبی، ثریا و همکاران، ۱۳۹۵، «تحلیل عناصر معنایی واژه اخلاقی ایشار در قرآن کریم»، *پژوهش های اخلاقی*، ش ۲۴، ص ۱۳۲-۱۴۷.
- کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۴۱، *اصول کافی*، تصحیح محمدباقر کمره ای، قم، اسوه.
- _____، ۱۴۲۹ق، *کافی*، قم، دار الحدیث.
- گلی زواره قمشه ای، غلامرضا، ۱۳۸۲، «ایثار»، *کتاب ماه دین*، ش ۷۰ و ۷۱، ص ۳۹-۲۶.
- لسانی فشارکی، محمدعلی، ۱۳۹۶، «عفو و صفح در کتاب و سنت»، *بصیرت و تربیت اسلامی*، ش ۴۱، ص ۸۴-۶۸.
- مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، *بحار الانوار*، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، ۱۴۱۴ق، *تاج العروس من جواهر القاموس*، بیروت، دارالفکر.
- مصباح، محمدتقی، ۱۳۷۶، *اخلاق در قرآن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- _____، ۱۳۷۸، *اخلاق در قرآن*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مهنا، عبدالله علی، ۱۴۱۳ق، *لسان اللسان*، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- Christopher J. Einolf, 2011, "The Link Between Religion and Helping Others: The Role of Values, Ideas, and Language", *Sociology of Religion*, N. 72 (4), p. 435-455.
- David, O. S, Jonathan, L. F., Letitia, A. P., 1985, *Social Psychology*. United states of America.
- Gustavo, Carlo, 2015, *The protective role of prosocial behaviors*, Waugh. Early socialization of prosocial behavior, Patterns in parents' encouragement of toddlers' helping in an everyday household task. *Infant Behavior and Development*.
- Holger. Busch, 2011, "Identity, prosocial behavior, and generative concern in German and Cameroonians adolescents", *Journal of Adolescence*, N. 34, p. 629-645.
- Nicola, Lacetera, 2010, "Social image Concerns and Prosocial behavior: Field evidence from a nonlinear incentive scheme", *Journal of Economic Behavior & Organization*, N. 75, 225-247.